

EIXANGUER, 'tira de cuir que subjecta el camatimó de l'arada al jou': mot peculiar del català, molt antic i d'origen incert, probablement pre-romà: és versemblant que provingui d'una base indoeuropea *EXCINGARIO- —potser cèltica, potser sorotàptica— 5
cf. *exkiiki* ('cercle giratori?') en els Ploms d'Arles, irl. ant. i britòn. *cingim* 'jo marxo', noms de guerrers gals en (*Ex*)*cingo*- (*Exc*)*ingomagus*, (*Ver*)*cingeto-rix*, etc.), i en particular lituà *kinkýti* 'junyir cavalls', ll. *cingula* 'eixanguer', scr. *kāñcī* 'cinyell'. □ 1.ª doc.: 10
docs. de Poble de c. 1170.

«Si aliqua bestia obierit --- refaciamus insimul per medietatem et ferrum et sement, et *exsenguers* similiter medietatem» en un doc. de Poble de 1171; «dum ipsi colerent terram illam, venerunt homines de 15
Spelunca <Espluga de Francolí> cum armis, et explerunt eos --- et fragerunt aratra et *exingiers*, et vulneraverunt duo animalia aratoria ---» en un doc. de Vimbodí, de la segona meitat del S. XII (*Cartulari* de Poble de 1171, pp. 58, 28). El retrobem en docs. més tardans, com el de 1434 que extracto a TRAIGA; o «un 20
geu sense *aixengués*» <'un jou sense eixanguers'> en un inventari d'Igualada de 1564 (*BDLC* XVI, 103); i OPou l'usa en la frase «la baga que lliga la camissa ab lo jou o los *xanquers*: cohum» (*ThPu.*, a. 1575, 82). 25

Es un mot que ha estat general a quasi tot el domini català (veg. l'article *aixanguer* d'*AlcM*, amb bons gravats), perquè si bé Moll només el localitza a 30
Mall., Men. i Val. (fins a la línia Xàtiva-Alcoi-Calp), en cat. occid. fins a Lleida i Ribera de Sió, i poques localitats orientals (Tarr., Montblanc i Torelló), i realment no tinc notes d'haver-lo sentit més enllà de l'Albera, em sembla que arriba molt cap al NE. (Emp.?) i en tot cas fins a les Guilleries (Griera explica el 35
xenguer de Sant Hilari *BDLC* VII, 145), i en tenim notícia a molts punts del Princ., no sols el CpTarr (*BDC* VI, 51); *BDC* XI, 82-83; XIX, 128, 219; Beseit, Xerta, Tortosa, Les Borges, Belltall, St. Bartomeu del Grau, Rupit.

Podem confirmar que té un ús molt estès en valencià, amb un lleu i secundari encongiment de la vocal interna: «en els ases --- aprofitant la pell pera albardes, *eixinguérs* y correjes», MGadea (*T. del Xè* II, 20); i, en el Maestrat «correja de pell crua per a lligar al jou l'aro per on passa lo camatimó de l'aladre» 40
(Ga. Girona, p. 158). Sovint en dades balears: «*Sa scinguera* és el nom de la peça de cuir, en què fiquen <la cama de> l'arada» («das Stück Leder, in welches man den Pflug hineinsteckt») --- la *scingué* és diferent --- i també es fan *ascingué*s de ferro», Arx. Lluís Salvador (II, 333); eiv. «*echangué*: tira de piel» (Pérez Cabrero); com que sovint s'arrossega per guarets enfangats, i no sempre curen de llevar-li les «casàries», pot pendre aquest significat (Dicc. de Tarongí, *AlcM*, § 7) o aplicar-se a una dona bruta i deixada 45
(potser també moralment: «una pell», que diuen): «qualsevol homo qui es casa / amb una dona *aixinguer*: / ringo-rango per sa casa, / ringo-rango pes carrer», cobla popular mall. (Moll, *Amoroses*, 114); amb prou feines cal explicar que aquest mateix so és 50

el que intenta expressar l'Arxiduc amb la seva grafia italianitzant la *scingué*.

Tot desxifrant els ploms sorotàptics d'Arles, descoberts en el Vallespir, és com hem trobat l'etimologia d'*eixanguer*, ja explicada essencialment en *EntreDL* II, 180, i res no ens en fa dubtar ni després ha aparegut res que ens en aparti. Era a propòsit del mot *exqigki* (o *exqigku*, lectura una mica mutilada) dels nostres ploms i del seu sinònim *excicum* en el text gallo-llatí del «metge» bordelès Marcellus Empíricus (S. v), que s'explicaven tots dos, vegeu allà els detalls i la fonamentació, conjecturant que significuessin un cercle màgic curatiu de les fluxions oculars. I seguia: «Com que el lèxic gal abunda entre els mots bàrbars de Marcellus, no voldria un apartar-se de l'arrel 5
EXCING- i CING- tan abundantament representada en l'antroponímia gàllica: *Excingus*, *Excingomarus*, *Excingomagus*, *Excingillus*, *Excingorix*, *Cingius*, *Cinges*, *Cingetis*, *Cingetorix* i *Vercingetorix*, *Sonno-congos*, *Ate-cingos*, etc.;¹ i, per altra banda, irl. ant. *cingim* 'camino, faig passos', gal·lès (*rhy*)-*gyngu* 'caminar al pas', irl. ant. *cing(id)* 'guerrer' (<'aquell qui marxa'>). Segons l'etimologia acceptada per Walde-Hofmann, aquesta arrel pertany a la família del ll. *cingere*. I Pokorny (*IEW*, 565) admet la idea, tot observant que aquest origen és més conforme a la consonant final g que l'altre que n'han proposat; el sentit bàsic, segons aquests lingüistes, seria doncs 'girar en cercle'.

I ací ve la contribució del nostre mot, car «observem que el cat. *eixanguer* 'baga de cuir per collar un animal (en particular per subjectar el jou al timó de l'arada)' és un mot pre-romà —cèltic o no, però en tot cas indoeuropeu— i prolongació d'una base *EXCINGARIO-, que podem relligar per una banda amb aquesta arrel cèltica, per l'altra amb el lituà *kinkaũ*, *kinkýti* 'junyir o collar cavalls' i també amb el ll. *cingere* i *cingula* 'cingla', 'eixanguer', scr. *kāñcī* «cingulum». Ara bé en l'*exqigku* o *exqigki* del nostre plom segurament s'ha de pronunciar la g amb el valor d'una γ grega seguida de k, o sigui *nk* (=nc); usant-se les lletres gregues per a la grafia de la llengua galla tant o més sovint que les lletres llatines, és ben probable que l'*excicum* dels manuscrits de Marcellus no sigui més que un *εξκικου* malentès pels copistes. En un mot, és força probable que en aquest nom del cercle màgic curatiu *εξκικου* tinguem el mateix mot que en l'EXCING- i CING- 'girar en cercle' testificat en les llengües cèltiques, amb l'única diferència de la sorda final, que endemés és la consonant del lit. *kinkýti* i del scr. *kāñcī*. Altrament, aquesta diferència ens planteja una qüestió: això serà realment cèltic o bé sorotàptic?»

Ja es veu, afegeixo ara, que des del punt de vista de les llengües antigues hi ha raons fonètiques i lexicals a fer valer en un sentit i en l'altre. Des del punt de vista romànic solament pot guiar l'àrea del mot. *Eixanguer* és un mot estrictament català,² i dins el nostre domini s'estén a quasi tot, val., bal. i Princ. només que cap al Nord no arriba a la zona pròpiament pirinenca, sols fins als pre-Pirineus de l'Àlta Catalunya, car més al Nord el reemplaça *correi*(g)s, 60